

Lod

"Diospolis - City of God"

Collected Papers on the History and Archaeology of Lod

اللد

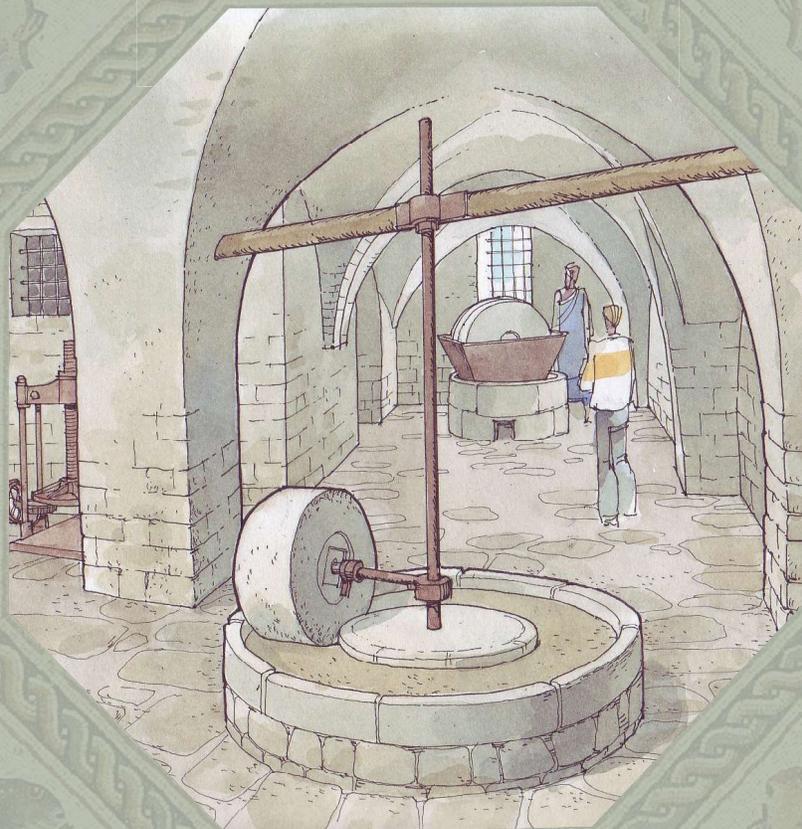
"ديوسبوليس - مدينة الاله"

أوراق عن تاريخ وآثار مدينة اللد

לוֹד

"דיוספוליס - עיר האלוהים"

קובץ מחקרים בהיסטוריה ובארכאולוגיה של לוד

Vol. 6 | المجلد السادس | כרך ו' |

עורך: אלון שביט

محرر: الون شبيط

Editor: Alon Shavit

מכון ישראלי לארכיאולוגיה ע"י
Israeli Institute of Archaeology

מועצה לשימור
אתרי מורשת בישראל

כריכה קדמית: מפעל שמן הזית - בקדמת הציור המפרכה המסורתית, המופעלת על ידי אדם או חיה.

ברקע, מפרכה 'מודרנית', מופעלת על ידי מנוע
(ציור הדמיה: גריגורי כץ - מכון ישראלי לארכיאולוגיה ע"ר)

מרכזי המערכת: ילנה אלגרט-שרון ובוועז גרוס

עריכת לשון: רבקה שביט

עיצוב גרפי ועימוד: נורית רוזנפלד

הדפסה וכריכה: דף אור-יקיר פרינט בע"מ

דברי הכנס השנתי השישי לתולדות העיר לוד ולפיתוח העיר העתיקה של לוד, בחסות מכון ישראלי לארכיאולוגיה (ע"ר)
והמועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

הודפס בהוצאת "תגליות" - מכון ישראלי לארכיאולוגיה (ע"ר)

© כל הזכויות שמורות למחברים, לעורכים ולהוצאה

לוד תש"פ 2020

דבר המערכת

השנה אנו עוסקים בהכנת כתב העת הנוכחי לדפוס בעיצומה של מערכה היסטורית נגד נגיף הקורונה - מערכה שתמנע מאתנו מלקיים את הכנס השישי לתולדות לוד העתיקה במועד המקורי - מאי 2020.

בימים אלה, צוות מכון ישראלי לארכיאולוגיה שוקד על משא ומתן במטרה לגבש הסכם לשימור, לשחזור ולפיתוח של מפעל השמנים של חסונה בלוד, כאתר תיירות קולט קהל בסטנדרטים הגבוהים ביותר. זהו אתר יחיד במינו, ברחבי הארץ, בשל היותו מפעל קדם-מודרני אשר שילב תעשיות מסורתיות לייצור שמן זית, שמן שומשום וסבון. מכלולי הייצור העתיקים השתמרו ברובם, ובכוונתנו לשחזרם ולהפעיל אותם. הצלחנו לגייס משאבים אדירים למטרה זו, ואנו משוכנעים שנשכיל לגייס מקורות נוספים כדי לבצע את המשימה באופן איכותי, כך שהאתר יהווה חוויה מרתקת למבקרים בו. החלק השני של כתב העת מוקדש במלואו למפעל השמנים של חסונה.

הנושא המרכזי הראשון, שזכה להתייחסות מעל במה זאת, הוא גשר גִּינְדָס מצפון לעיר לוד. שמעון גת מתאר במאמרו את הגשר הממלוכי כשריד מפואר של מערך הדרכים והגשרים שפיתחו הממלוכים ברחבי ממלכתם בכלל ובארץ ישראל בפרט.

דרור ציטרון מפרסם את ממצאי עבודת המחקר שלו על המתאר האדריכלי של הגשר. הוא מגיש תיאור מפורט, מלווה בתיעוד צילומי, של פרטי הבנייה השונים. בשולי מאמרו מוצג סקר שימור, שמזכיר לכולנו שהגשר, בן 750 השנים, זקוק לתחזוקה על מנת שיוכל להמשיך לשרת את הנוסעים עליו.

אבי ששון ורועי מרום מפרסמים בכרך הנוכחי מאמר ייחודי העוסק בַּגְאָרַת (בית פרדס) שְׁנִיר, אשר הוקמה מערבית ללוד, בשלהי המאה ה-19. המחקר מציג את ההתפתחות החקלאית של העורף של לוד, וכן את התהליכים החברתיים המרתקים שהשפיעו על תמורות בהרכב תושבי המקום, אשר לימים הפך לאחת השכונות בעיר לוד.

את החלק העוסק במפעל השמנים של חסונה פותח איתן אילון, אשר שב לעסוק בנושא לאחר 30 שנה, מאז מאמרו בכתב העת קתדרה. אילון מציג בפנינו מאמר רחב יריעה, מפורט ומעודכן, ביחס למאמרו הראשוני, ובו מידע על תולדות מפעל השמנים ואופן פעולתו.

האדריכל גיורא סולר ערך בחודשים האחרונים תיק תיעוד למפעל השמנים, ותוכנו מוצג בכתב העת מלווה בשפע תכניות וצילומים.

המאמר המסכם מבוסס על מחקרו של אדריכל אמיר שחאדה, אשר בחן מקורות מגוונים העוסקים בכלכלה המסורתית של ארץ ישראל, בראשית העידן המודרני, כרקע להבנת התעשייה המסורתית של שמן הזית, הסבון והשומשום, תעשייה אשר פעלה בעיר לוד ובמפעל השמנים של חסונה. שחאדה מגיש במאמרו קטעי ספרות ועיתונות, בעברית ובערבית, ומסכם ראיונות בעל-פה, שנערכו עם בני משפחת חסונה.

אנו שבים ומזמינים אתכם לעקוב אחרי המיזם הארכיאולוגי-קהילתי שאנו מנהלים בלוד העתיקה (לפרטים: www.ancientlod.com), לקחת חלק בפעילות בכלל ובמחקר העיר לוד בפרט.

קריאה מהנה ומעשירה,
המערכת

كلمة المؤسسة

هذا العام نعمل على تجهيز المجلة للطباعة في أوج المعركة لمواجهة الكورونا، معركة التي ستمنعنا من إقامة المؤتمر السادس لتاريخ مدينة اللد القديمة في موعده الاصيلي، ايار 2020.

في هذه الايام، طاقم المعهد الإسرائيلي لعلم الآثار يثابرعلى مفاوضات غايتها الوصول الى إتفاق للحفاظ و ترميم و تطوير مصنع حسونة للزيوت في مدينة اللد، كموقع سياحي ذو اعلى المعايير لاستضافة الزوار. يعتبر الموقع فريدا من نوعه في البلاد لكونه موقعا يمثل فترة ما قبل الحداثة والذي دمج صناعات تراثية لاستخراج زيت الزيتون والسمسم و صناعة الصابون. حفظت غالبية آلات الإنتاج القديمة و نعمل على صيانتها و تشغيلها. نجحنا في تجنيد موارد هائلة لهذه الغاية ونحن مقتنعون انه بإمكاننا تجنيد المزيد من الموارد لاتمام المهمة بنجاح، لجعل هذا الموقع تجربة مثيرة لزواره. الجزء الثاني من المجلة مخصص بكامله لمصنع حسونة للزيوت.

الموضوع الرئيسي الأول الذي تم معالجته من على هذا المنبر هو جسر جنديس الواقع شمالي مدينة اللد. شمعون جت، يصف في مقاله الجسر المملوكي كأثر فخم لنظام الطرق و الجسور التي طورها المماليك في انحاء مملكتهم بشكل عام و في بلادنا بشكل خاص.

درور تسيترون نشر نتائج بحوثه حول هيكلية الجسر المعماريه. هو يقدم وصف مفصل بالإضافة الى وثائق مصورة لاجزاء المبنى المختلفة. على هامش المقال عرض لمسح معماري. المسح يذكرنا ان الجسر الذي بني قبل 750 عام بحاجة للصيانة كي يستمر في خدمة المسافرين عليه.

افي سسون ينشر المجلد الحالي مقال مميز حول بيارة شنير الواقعه غربي مدينة اللد والتي تم تاسيسها في أواخر القرن ال 19. البحث يعرض تطور الزراعة في ريف اللد والعوامل الإجتماعية المثيره التي اثرت على التركيبة السكانيه والتي اصبحت احدي الاحياء السكنيه في اللد.

الجزء المتعلق بمصنع حسونة للزيوت يتصدره إيتان ايلون والذي عاد لبحث في الموضوع بعد مرور 30 عام منذ ان نشر مقاله في مجلة كتدرا. ايلون يعرض لنا مقال واسع ومفصل ومجدد مقارنة بمقاله الاولي، وبه معلومات حول تاريخ و عمل مصنع الزيوت.

المهندس المعماري، جيورا سولر قام في الأشهر الأخيرة بتجهيز ملف توثيق لمصنع الزيوت و محتواه معروض في المجلة اضافة الى عدد من الخرائط والصور.

المقال الملخص يركز على بحث قام به المهندس المعماري امير شحاده والذي درس مراجع عديدة التي تتعلق بالإقتصاد التراثي في البلاد في بداية العصر الحديث كخلفية لفهم الصناعة التراثية لزيت الزيتون والصابون و زيت السمسم، تلك الصناعة التي نشطة في مدينة اللد و مصنع حسونة للزيوت. شحاده يعرض في مقاله اقسام من مقالات ادبية و صحفية باللغات العربية و العبرية و يلخص لقاءات عقدها مع افراد من عائلة حسونة.

نعود و ندعوكم لمتابعة مشروع علم الآثار- الإجتماعي والذي نديره في اللد القديمة (للمعلومات للإشتراك بالفعاليات و البحث في مدينة اللد www.ancientlod.com).

قراءة هنيئة ومثرية

Editorial note

This year, the final editing of this volume takes place in the midst of a worldwide struggle against the spread of the Coronavirus pandemic. The social distancing required as part of this effort will also, unfortunately, prevent us from conducting the annual conference in its original date - May 2020. Currently, Israeli Institute of Archeology's team is negotiating to secure an agreement to preserve, restore and develop the Hasuna oil factory in Lod, as a historical tourist attraction of the highest standards. This factory is unique in the country, by being the only surviving enterprise that combined pre-modern and traditional methods for the production of olive oil, sesame oil and soap under the same roof. Most of the ancient production assemblies in the building were preserved, and we intend to restore and operate them. We have been able to raise significant resources for this purpose, and are confident that we will be able to mobilize additional contributors to allow the best possible reconstruction, so that the site will be a fascinating and authentic experience for visitors. The entire second part of this volume is fully devoted to the Hasuna oil plant.

The major theme of the first part, however, is the Jindas Bridge, located in the northeastern part of Lod. Shimon Gat presents the Mamluk Bridge as a magnificent remnant of the road and bridges network that the Mamluks developed throughout their empire and in Palestine in particular.

Dror Citron publishes the results of his research on the architectural plan of the bridge. The study provides a detailed description, accompanied by visual documentation, of the various constructional elements. The paper concludes with a survey that serves as a reminder to us all that the 750-year-old bridge needs urgent maintenance in order to preserve in the future, and continue to serve its passengers.

Avi Sasson's unique paper deals with Shannīr's *bayyāra* (orchard-well house), which was established west of Lod in the late 19th century. The study follows the agricultural development of Lod's hinterland, as well as the fascinating social processes that influenced the composition of different local residents, which later became one of the city's neighborhoods.

Eitan Ayalon returned to the topic of the Hassona oil factory after 30 years, since his paper in the journal *Cathedra*. Ayalon presents us with a broader, up-to-date and more detailed study, which contains information on the history of the oil plant and how it worked.

Architect Giora Solar has compiled a detailed architectural documentation file for the oil factory in recent months. Its contents are presented here and accompanied by a variety of programs and photographs.

The concluding paper is based on a study conducted by architect Amir Shehadeh, who examined diverse historical sources dealing with the traditional economy of Palestine's pre-modern era. These sources serve as a background for understanding the traditional industry of olive oil, soap and sesame oil that operated in Lod and at the Hasuna oil factory. In his paper, Shehadeh presents excerpts of literature and press, in Hebrew and Arabic, and concludes oral interviews, conducted with members of the Hasuna family.

We again invite you to follow the archaeological-community project Israeli Institute of Archaeology operates in ancient Lod (for details: www.ancientlod.com), and encourage you to take part in our activities and original research.

We hope you enjoy and benefit from reading this volume
The Editorial Team

תוכן עניינים

גשר ג'נדס ודרכי הדואר הממלוכי
ד"ר שמעון גת

גשר اللد (גשר جنّداس) -
ממیزات طريقة البناء ومشاكل صيانة جسر اللد
דكتور شمعون جت

The Jindas Bridge and the Mamluk Post Road System
Dr. Simon Gat

« 9 »

גשר ג'נדס - אפיון טכנולוגיית הבנייה ובעיות השימור של גשר לוד
דרור ציטרון

גשר جنّداس - ממیزات طريقة البناء ومشاكل صيانة جسر اللد
דרور ציטרון

Jisr Jindas - Characterizing the building technology and state of preservation of the Lod Bridge
Dror Czitron

« 21 »

ביארת שניר - מפרדס לשכונה: התפתחות ההתיישבות בעורף החקלאי של העיר לוד
ד"ר אברהם (אבי) ששון
המכללה האקדמית אשקלון
ורועי מרום
אוניברסיטת חיפה

بیارة شنیر - من بیارة الى حي سكني: تطور الاستيطان بالريف الزراعي لمدينة اللد
دكتور ابراهام (افي) سسون
الكلية الأكاديمية اشكلون
و روعي مَروم
جامعة حيفا

Bayyārat Shannīr: The Development of a Residential Complex in Lydda's Agricultural Hinterland
Dr. Avraham (Avi) Sasson
Ashkelon Academic College
and Roy Marom
University of Haifa

« 49 »

מפעל השמנים של חסונה בלוד - מבט מחודש

ד"ר איתן איילון
מוזיאון ארץ ישראל, תל אביב

مصنع حسونة للزيت في اللد- نبذة مجددة

דكتور إيتان أيالون
متحف أرض إسرائيل, تل أبيب

The Hassuna Oil Factory in Lod - an Updated Review

Dr. Eitan Ayalon
Musa, Eretz Israel Museum, Tel Aviv

— * 77 * —

תיק תיעוד - מפעל השמנים של חסונה בלוד

אדריכל גיורא סולר

ملف وثائقي- مصنع حسونة للزيت

المهندس جيورا سولر

Documentation File - Hassuna Oil Factory in Lod

Architect Giora Solar

— * 95 * —

הרקע ההיסטורי והכלכלי לפעולתו של מפעל השמנים של חסונה בלוד

אמיר שחאדה
מכון ישראלי לארכיאולוגיה (ע"ר)

لمحة تاريخية وإقتصادية لعمل مصنع حسونة باللد

أمير شحادة
المركز الاسرائيلي للآثار

Historic-Economic Background of the Hassuna Oil Factory in Lod

Amir Shehadeh
Israeli Institute of Archaeology

— * 173 * —